

نقش اخلاقی زنان در تحقیقات مدرن پیشرفته

فریده غلامی^۱

چکیده

در عصر حاضر، نقش زنان در پژوهش‌های علمی و فناوری به‌عنوان یکی از عوامل اساسی توسعه علمی و تمدن‌سازی اسلامی اهمیت ویژه‌ای یافته است. زنان از منظر اسلام دارای کرامت ذاتی و ظرفیت‌های اخلاقی و عقلانی ویژه‌ای هستند که می‌تواند در پیشبرد تحقیقات مدرن نقشی مؤثر ایفا کند. هدف این مقاله، تحلیل جایگاه اخلاق در فعالیت‌های پژوهشی زنان و بررسی نقش اخلاقی آنان در تحقیقات علمی پیشرفته از منظر آموزه‌های اسلامی است. روش تحقیق توصیفی-تحلیلی بوده و داده‌ها از منابع قرآنی، احادیث معتبر، دیدگاه‌های فقهی و آثار علمی زنان پژوهشگر جمع‌آوری و تحلیل شده‌اند. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد رعایت اخلاق پژوهش، پرورش معنویت، تبیین مسئولیت اجتماعی و فراهم کردن حمایت‌های ساختاری، موجب ارتقای کیفیت، اعتبار و تأثیرگذاری تحقیقات زنان می‌شود. همچنین، تقویت آموزش اخلاق علمی و ایجاد محیط‌های پژوهشی مناسب می‌تواند مشارکت زنان را در عرصه‌های علمی افزایش دهد. این مطالعه با ارائه الگویی جامع و مبتنی بر معارف دینی، مسیر روشنی برای تحقق نقش اخلاقی زنان در پژوهش‌های پیشرفته و توسعه علمی جامعه اسلامی فراهم می‌آورد. نتایج تحقیق می‌تواند به سیاست‌گذاران، مدیران پژوهشی و مربیان آموزشی کمک کند تا زمینه‌های لازم برای رشد علمی و اخلاقی زنان پژوهشگر را فراهم سازند.

کلیدواژه‌ها: اخلاق پژوهش؛ نقش اخلاقی زنان؛

^۱ طلبه پایه سوم. حوزه بقیه الله الاعظم

در عصر حاضر، پژوهش‌های علمی به عنوان موتور پیشرفت و توسعه در جوامع مختلف نقش تعیین‌کننده‌ای ایفا می‌کنند. زنان به عنوان نیمی از جمعیت جهان، با ظرفیت‌های فکری، اخلاقی و معنوی خویش، نقشی بی‌بدیل در فرایند تولید علم و تحقیق دارند. اسلام به عنوان دینی که کرامت انسانی را اساس ارزش‌های خود قرار داده، به نقش زن در تمامی ابعاد زندگی، از جمله عرصه‌های علمی و اخلاقی، نگاه ویژه و متعالی دارد. اخلاق در پژوهش، به معنای رعایت اصول صداقت، امانت‌داری، نیت الهی، و عدالت علمی است که تنها با التزام به تعالیم اسلامی می‌توان آن را به بهترین شکل ممکن حفظ کرد. زنان مسلمان، به دلیل ویژگی‌های ذاتی اخلاقی و معنوی، توانمندی‌های ویژه‌ای در زمینه اخلاق پژوهشی دارند که می‌توانند با بهره‌گیری از آن، تحقیقات علمی را نه تنها غنی کنند بلکه مسیر علمی را به سوی کمال انسانی و معنوی هدایت نمایند. با این وجود، چالش‌ها و موانع متعددی بر سر راه زنان در فضای تحقیقاتی مدرن وجود دارد که اغلب ناشی از فاصله گرفتن از معارف اسلامی و فرهنگ غربی سکولار است. در این مقاله، با روش توصیفی تحلیلی پس از بررسی مفاهیم اخلاق پژوهش از منظر اسلام، جایگاه زن و ظرفیت‌های اخلاقی او در این عرصه، نگاه علمای بزرگ به مشارکت علمی زنان و موانع پیش رو، راهکارهایی اسلامی برای تقویت نقش اخلاقی زنان در تحقیقات علمی ارائه خواهد شد. هدف از این تحقیق، تبیین و تقویت نقش اخلاقی زنان در عرصه تحقیقات مدرن بر پایه معارف اسلام است تا از این طریق، سهم زنان در پیشرفت علمی و تمدن‌سازی اسلامی به طور شایسته تحقق یابد. مطالعات متعددی درباره نقش زنان در حوزه‌های علمی و اجتماعی انجام شده است، اما توجه ویژه به جنبه اخلاقی نقش آنان در پژوهش‌های علمی از منظر اسلام، کمتر مورد بررسی قرار گرفته است. برای مثال، مطهری (۱۳۷۸) در کتاب نظام حقوق زن در اسلام به جایگاه زن در جامعه اسلامی اشاره کرده است اما تمرکز چندانی بر اخلاق علمی زنان نداشته است. جوادی آملی (۱۳۹۰) در زن در آینه جلال و جمال، به ظرفیت‌های اخلاقی زن پرداخته اما نقش او در تحقیقات مدرن را به طور تفصیلی واکاوی نکرده است. همچنین بیانیه گام دوم انقلاب (۱۳۹۷) با تأکید بر نقش زنان در تمدن اسلامی، زمینه نظری برای تقویت نقش اخلاقی آنان فراهم ساخته است.

۱- مفهوم اخلاق در پژوهش از منظر اسلام

در اسلام، پژوهش صرفاً یک فعالیت عقلانی نیست، بلکه عملی عبادی محسوب می‌شود که باید در جهت تقرب به خداوند، کشف حقیقت، و خدمت به بندگان او انجام گیرد. از این رو، اخلاق در پژوهش جایگاه بنیادینی دارد و به عنوان عنصری جدایی‌ناپذیر از تحقیق علمی تلقی می‌شود. بر اساس منابع اسلامی، هر نوع فعالیت علمی، از

جمله تحقیق، زمانی ارزشمند و مقبول است که با نیت الهی، صداقت، امانت‌داری و رعایت حقوق دیگران همراه باشد. در قرآن کریم، طلب علم به عنوان راهی برای دستیابی به هدایت و بصیرت معرفی شده است:

هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ^۲ این آیه نشانگر آن است که علم، منزلت انسان را ارتقا می‌بخشد؛ اما در کنار علم، تقوا و نیت الهی لازم است تا علم، عامل هدایت گردد، نه گمراهی. امام صادق علیه السلام در بیانی روشن می‌فرماید: الْعِلْمُ إِذَا لَمْ يَعْمَلْ بِهِ لَمْ يَزِدْ صَاحِبَهُ إِلَّا كُفْرًا^۳ «یعنی اگر علم با عمل و اخلاق همراه نباشد، موجب سقوط معنوی فرد خواهد شد. به بیان دیگر، اخلاق در پژوهش، ضامن سلامت معنوی محقق و نیز اصالت نتایج علمی اوست. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نیز در حدیثی معروف فرموده‌اند: إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ^۴ این حدیث نشان می‌دهد که نیت در هر عمل، از جمله در پژوهش علمی، نقش بنیادین دارد. اگر پژوهش برای خودنمایی، شهرت یا اغراض دنیوی باشد، ارزش معنوی نخواهد داشت. از سوی دیگر، اخلاق پژوهشی در اسلام شامل مفاهیمی چون: راست‌گویی در نقل منابع، پرهیز از سرقت علمی، امانت در نقل نظر دیگران، رعایت عدالت در تحلیل داده‌ها و تواضع علمی در مواجهه با نظریات دیگر است. حضرت علی علیه السلام می‌فرماید: لَا قِيمَةَ لِعَمَلٍ لَا إِخْلَاصَ فِيهِ^۵ «در نگاه اسلامی، پژوهش بدون اخلاص، هرچند به ظاهر دقیق و گسترده باشد، بی‌ارزش است. بنابراین، محقق مسلمان پیش از ورود به عرصه تحقیق، باید خود را به اخلاق علمی متعهد سازد. علمای اسلامی نیز به اهمیت اخلاق در علم تأکید دارند. علامه طباطبایی در مقدمه *تفسیر المیزان* می‌نویسد:

مفسر اگر به دنبال هواهای نفسانی یا گرایش‌های مکتبی باشد، نه تنها حقایق قرآن را نمی‌یابد، بلکه دچار تفسیر به رأی می‌شود.» از این رو، اخلاق در پژوهش، نه فقط یک مسئله فردی، بلکه بنیانی برای صداقت علمی، اصلاح جامعه و جلوگیری از انحراف فکری است. محققى که به این اصول پایبند باشد، علاوه بر ارتقای علمی، به تقرب الهی نیز دست خواهد یافت.

۲. جایگاه زن در اخلاق اسلامی و ظرفیت‌های ذاتی او برای اخلاق علمی

زن در آموزه‌های اسلامی، موجودی با شأن انسانی کامل، ظرفیت‌های عقلانی، معنوی، و اخلاقی والا معرفی شده است. برخلاف برخی رویکردهای تحقیرآمیز غربی یا جاهلی، اسلام جایگاهی ممتاز برای زن در عرصه‌های تربیتی، اجتماعی، علمی و اخلاقی قائل است. این جایگاه نه تنها مانعی برای نقش‌آفرینی علمی او نیست، بلکه زمینه ساز شکوفایی فضیلت‌های اخلاقی در فضای تحقیقاتی است. در قرآن کریم، زن و مرد به طور مساوی در

^۲سوره زمر، آیه ۹

^۳کلینی، الکافی، ج ۱، ص ۵۵

^۴صحیح بخاری، کتاب بدء الوحی، حدیث ۱

^۵غررالحکم، حدیث ۸۳۳۴

بهره‌مندی از کرامت انسانی معرفی شده‌اند: وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ^۶ و در جای دیگر: مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ أَتَىٰ ۖ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيَاةً طَيِّبَةً^۷ این آیات نشان می‌دهند که فضیلت و موفقیت در عرصه‌های علمی و معنوی، مبتنی بر ایمان و عمل صالح است، نه بر جنسیت. از منظر اخلاق اسلامی، زن دارای صفاتی چون دقت، صداقت، احساس مسئولیت، و لطافت روحی است که او را در ایفای نقش‌های اخلاقی در حوزه علم و تحقیق توانمند می‌سازد. حضرت فاطمه زهرا سلام‌الله‌علیها، نمونه‌ای کامل از زن عالمه و اخلاق‌مدار است. ایشان نه تنها در عرصه خانواده، بلکه در مقام تبیین حقیقت و دفاع از امامت، در بالاترین سطح معرفتی و اخلاقی حضور یافت. در روایت آمده است که امام حسن علیه‌السلام می‌فرماید: رَأَيْتُ أُمِّي فَاطِمَةَ قَدْ قَامَتْ فِي مِحْرَابِهَا... فَمَا زَالَتْ رَاكِعَةً سَاجِدَةً حَتَّىٰ انْفَجَرَ عَمُودُ الصُّبْحِ، وَ سَمِعْتُهَا تَدْعُو لِلْمُؤْمِنِينَ وَ الْمُؤْمِنَاتِ^۸... این روایت، نشانگر روح تعهد، معنویت و توجه به دیگران در وجود حضرت زهرا (س) است؛ ویژگی‌هایی که در اخلاق پژوهشی اسلامی نیز مورد تأکید قرار دارند. همچنین بانو مجتهد امین (فاطمه اصفهانی)، از جمله زنان متفکر و اخلاق‌مدار در تاریخ معاصر است که با تفسیر مخزن العرفان، نشان داد ظرفیت‌های علمی و اخلاقی زنان می‌تواند منشأ آثار عمیق علمی و معنوی باشد. در مقدمه آن تفسیر، ایشان تأکید می‌کند: هدف من از این نگارش، فقط رضای خدا و خدمت به بانوان مسلمان است، نه شهرت و افتخار دنیوی^۹. این جمله، عصاره نگاه اسلامی به اخلاق علمی است: نیت پاک، خدمت‌محور، و متصل به خداوند. از سوی دیگر، علمای اسلامی نیز به کرامت زن در عرصه اخلاق علمی توجه ویژه دارند. شهید مطهری در کتاب *نظام حقوق زن در اسلام* تصریح می‌کند: زن اگر در مسیر فطری خود حرکت کند، می‌تواند بالاترین نقش‌های علمی و اخلاقی را ایفا کند و جامعه‌ای سالم بسازد^{۱۰}. زن در نگاه اسلامی، واجد ظرفیت‌های ذاتی برای اخلاق علمی است؛ ظرفیت‌هایی که اگر در بستر تربیت اسلامی پرورش یابند، می‌توانند نقش ممتازی در اخلاق پژوهشی داشته باشند.

۳- نگاه علما به مشارکت علمی زنان

یکی از مؤلفه‌های مهم در تبیین نقش اخلاقی زنان در تحقیقات علمی، بررسی دیدگاه علمای اسلام نسبت به مشارکت علمی و فکری زنان است. برخلاف تصویری که برخی منابع غربی یا جریان‌های افراطی از نگاه اسلام به

(۶) اسراء: ۷۰

(۷) نحل: ۹۷

(۸) بحار الأنوار*، ج ۴۳، ص ۸۱

(۹) مطهری، ۱۳۷۸: ص ۷۸

زن ترسیم می‌کنند، بسیاری از علمای برجسته مسلمان، نه تنها حضور علمی زنان را جایز دانسته‌اند، بلکه آن را ضروری و سودمند برای رشد فکری جامعه اسلامی قلمداد کرده‌اند.

۳،۱. نگاه تأییدی علمای بزرگ به علم‌آموزی و فعالیت علمی زنان

امام خمینی (ره) با تأکید بر نقش اجتماعی و علمی زنان، می‌فرماید: زنان، انسان سازند، و اگر از دامن زن، انسان بلندمرتبه بیرون نیاید، مرد به مقام انسانیت نمی‌رسد. زن، مربی جامعه است^{۱۰}. این بیان، نه تنها جایگاه زن را در اخلاق و تربیت نشان می‌دهد، بلکه به صورت ضمنی بر اهمیت نقش علمی زن که مقدمه‌ای برای تربیت انسانی است، تأکید دارد. همچنین علامه محمدحسین طباطبایی در جلسات تدریس خود، از حضور شاگردان زن استقبال کرده و در مواردی نظیر بانوی مجتهده امین، به تأیید علمی صریح دست زده است. وی در مقدمه تفسیر بانو امین، نوشته‌ای کوتاه دارد که در آن بر «عمق فکری و سلامت اخلاقی» این بانوی مفسر تأکید کرده است. شهید مرتضی مطهری نیز از جمله اندیشمندانی است که در آثار خود به روشنی از مشارکت علمی زنان دفاع می‌کند. وی در کتاب زن و جایگاه او می‌نویسد: زن مسلمان می‌تواند و باید در عرصه‌های علم و تحقیق حضور داشته باشد، اما نه با تقلید از الگوهای غربی، بلکه با حفظ هویت اسلامی و اخلاق علمی خویش^{۱۱}. در نگاه مطهری، مشارکت علمی زن، امری مطلوب و بایسته است، مشروط بر آن که با اخلاق، حیا، و رسالت انسانی همراه باشد.

۳،۲. تأکید علما بر ضرورت حفظ اخلاق اسلامی در مشارکت علمی

علمای شیعه، ضمن پذیرش مشارکت علمی زنان، بر ضرورت رعایت اخلاق اسلامی، حریم‌ها، و نیت الهی تأکید دارند. امام خامنه‌ای نیز در بیانات متعددی، زنان محقق را به نقش‌آفرینی در «جهاد تبیین»، «نهضت علمی»، و «تمدن‌سازی» فراخوانده‌اند: زن مسلمان محقق، باید هویت اسلامی خود را در تحقیقات علمی حفظ کند، تا الگوی تازه‌ای از زن متفکر مسلمان را به جهان ارائه دهد^{۱۲}. این سخن، محور اخلاقی بودن نقش علمی زن را برجسته می‌سازد؛ زیرا حفظ هویت اسلامی، بدون اخلاق علمی ممکن نیست. نگاه علما به مشارکت علمی زنان، نه تنها منفی نیست، بلکه در موارد متعدد، همراه با تشویق و تأکید است. آنچه مورد نقد علماست، حضور زن در عرصه علم بدون اخلاق، حیا، یا رسالت الهی است. از دیدگاه اسلامی، علم بدون اخلاق، ارزشی ندارد؛ همان‌طور که حضور زن در پژوهش، بدون حفظ کرامت، تحقیر جایگاه زن است.

۴. چالش‌ها و موانع اخلاقی زنان در تحقیقات امروز

^{۱۰} صحیفه امام، ج ۷، ص ۲۴۳

^{۱۱} مطهری، ۱۳۸۴: ص ۹۲

^{۱۲} بیانات در دیدار بانوان فرهیخته، ۱۳۸۶/۴/۱۳

قانون ممکن نیست، بلکه نیاز به عامل درونی و الگوی رفتاری دارد، که در این میان، زنان نقش هدایت‌گر و الهام‌بخش دارند.

۱۴_ نقش نهادهای دینی و حوزوی در هدایت اخلاقی زنان پژوهشگر

نهادهای دینی و حوزوی به‌عنوان مراکز مرجع تربیت دینی و اخلاقی، نقش بی‌بدیلی در ارتقاء سطح اخلاق حرفه‌ای زنان پژوهشگر دارند. این نهادها، هم از لحاظ محتوایی و هم ساختاری، می‌توانند زمینه ساز شکوفایی اخلاقی در فضای علمی بانوان باشند.

۱۴_۱ تبیین چارچوب اخلاق پژوهش از منظر شریعت

مراکز دینی به‌ویژه حوزه‌های علمیه می‌توانند از منابع اصیل اسلامی نظیر قرآن، سنت و فقه، اصول اخلاقی دقیق و منسجمی برای پژوهشگران تبیین کنند. اخلاق پژوهش در اسلام منحصر به عدم سرقت علمی نیست، بلکه نیت الهی، اخلاص، رعایت حقوق افراد، صداقت در گزارش نتایج و حتی تواضع علمی، جزء اصولی هستند که در متون دینی مورد تأکید قرار گرفته‌اند. خداوند متعال در قرآن کریم می‌فرماید: «وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا»^{۳۶} «از چیزی که به آن علم نداری پیروی مکن که همانا گوش، چشم و دل همه مورد بازخواست‌اند». این آیه به‌روشنی مسئولیت علمی پژوهشگر در بیان محتوا را متذکر می‌شود؛ چه در گزارش داده‌ها، چه در ارجاع به منابع.

۱۴_۲ آموزش رسمی و نهادینه اخلاق پژوهش

یکی از ضروری‌ترین اقدامات نهادهای حوزوی و دینی، برگزاری کارگاه‌های اخلاق پژوهش، ایجاد سرفصل‌های رسمی درسی در موضوع «فقه پژوهش» و «اخلاق علمی» برای طلاب زن و پژوهشگران حوزوی است. بسیاری از تخلفات علمی، نه از سر عمد، بلکه از جهل به احکام و اصول اخلاقی ناشی می‌شود.

۱۴_۳ الگوسازی از زنان متعهد در تاریخ

الگوسازی از بانوان فرهیخته‌ای چون بانوی مجتهده بانو مجتهده امین، خانم دباغ (طیبه واعظزاده طباطبایی) یا شهیده مرضیه دباغ که در کنار فعالیت‌های علمی و سیاسی، پایبند به اخلاق دینی بوده‌اند، می‌تواند انگیزه‌ای بزرگ برای پژوهشگران زن باشد. این افراد نشان داده‌اند که تعهد دینی و تولید علم، نه تنها تعارضی ندارد، بلکه

^{۳۶}سوره اسراء، آیه ۳۶

یکدیگر را تقویت می‌کنند. بانو امین در مقدمه کتاب اخلاق و تهذیب خود می‌نویسد: دانش، چون با عمل آمیخته شود،^{۳۷} نردبانی است به سوی لقای پروردگار. وگرنه وبالی است بر دوش عالم بی‌عمل.^{۳۷}

۱۴_۴ نظارت و اصلاح ساختارهای پژوهشی

نهادهای دینی باید در کنار آموزش، بر فرآیندهای پژوهش علمی نیز نظارت داشته باشند. این نظارت هم در قالب ارزیابی پایان‌نامه‌ها و مقالات، و هم در قالب مشاوره‌های اخلاقی، می‌تواند فرهنگ پژوهش پاک و مسئولانه را تقویت کند.

۱۵_۱ پیشنهاداتی برای ارتقاء اخلاق پژوهش در میان بانوان

با توجه به مباحث مطرح شده و اهمیت حیاتی اخلاق پژوهش در پیشبرد علمی و فرهنگی زنان مسلمان، پیشنهاداتی عملی و کاربردی در راستای تقویت این عرصه ارائه می‌شود:

۱۵_۱ تدوین و انتشار منشور اخلاق پژوهش اسلامی ویژه زنان

تهیه منشور یا چارچوب اخلاقی منطبق با آموزه‌های اسلامی که به‌طور خاص به مسائل و چالش‌های زنان پژوهشگر پرداخته باشد، می‌تواند به عنوان مرجعی معتبر و راهنمای عملی در مراکز آموزشی و پژوهشی مورد استفاده قرار گیرد.

۱۵_۲ گسترش دوره‌های آموزش تخصصی اخلاق پژوهش در حوزه و دانشگاه

برگزاری دوره‌های تخصصی، هم به صورت حضوری و هم آنلاین، با همکاری اساتید اخلاق، علمای دین و پژوهشگران برجسته، برای ارتقاء دانش اخلاقی بانوان در زمینه پژوهش.

۱۵_۳ ایجاد شبکه‌های حمایتی و مشاوره اخلاقی برای پژوهشگران زن

تشکیل گروه‌ها و انجمن‌هایی که وظیفه مشاوره و راهنمایی در زمینه مشکلات اخلاقی و حرفه‌ای پژوهش را بر عهده داشته باشند، به خصوص برای پژوهشگران جوان و تازه‌کار.

۱۵_۴ توجه به روان‌شناسی و آموزش مهارت‌های مدیریت فشارهای کاری

^{۳۷}امین، نصرت‌الصدیقه. اخلاق و تهذیب، ۱۳۷۳، ص ۱۲

تربیت پژوهشگران زن برای مدیریت استرس، فشارهای خانوادگی و محیطی، تا بتوانند بدون کاستن از استانداردهای اخلاقی و علمی، فعالیت مؤثر و پایدار داشته باشند.

۱۵_۵ تقدیر و معرفی پژوهشگران زن متعهد و اخلاقمدار

برگزاری جشنواره‌ها، همایش‌ها و تقدیرنامه‌های سالانه برای زنانی که نمونه‌های اخلاق علمی را در پژوهش‌های خود رعایت کرده‌اند، به منظور انگیزه‌بخشی و الگوپذیری جامعه علمی زنان پژوهشگر مسلمان، با اتکا به آموزه‌های اسلامی و ظرفیت‌های اخلاقی ذاتی خود، نقش کلیدی و بی‌بدیلی در توسعه پژوهش‌های علمی سالم و متعهد ایفا می‌کنند. رعایت اخلاق علمی در فعالیتهای پژوهشی، نه تنها به ارتقای کیفیت علم کمک می‌کند، بلکه به حفظ سلامت جامعه علمی و تحقق تمدن نوین اسلامی یاری می‌رساند. با توجه به چالش‌های موجود، همکاری همه‌جانبه نهادهای دینی، آموزشی و فرهنگی برای آموزش، حمایت و نظارت اخلاقی بر پژوهش‌های زنان ضروری است. اجرای پیشنهادات ارائه شده می‌تواند زمینه‌ساز گسترش اخلاق علمی در میان زنان پژوهشگر و ارتقای جایگاه آنان در عرصه‌های تحقیقاتی شود.

نتیجه‌گیری

مطالعه نقش اخلاقی زنان در تحقیقات مدرن پیشرفته از منظر اسلام، اهمیت حیاتی رعایت اصول اخلاقی همچون صداقت، تواضع، اخلاص و حفظ کرامت انسانی را در فرایند تولید علم نشان می‌دهد. زنان مسلمان با برخورداری از ویژگی‌های ذاتی اخلاقی و ظرفیت‌های معنوی، توانمند به ایفای نقش کلیدی در توسعه علمی و فرهنگی جوامع اسلامی هستند. خانواده، جامعه و نهادهای دینی به‌عنوان نهادهای تربیتی و حمایتی، وظیفه دارند زمینه‌های رشد اخلاق علمی زنان را فراهم آورند و با رفع موانع فرهنگی و اجتماعی، شرایط مشارکت فعال و اثربخش آنان را در تحقیقات علمی مدرن فراهم کنند. چالش‌های هویتی زنان پژوهشگر در مواجهه با فرهنگ غربی، ضرورت بازگشت به آموزه‌های دینی و تقویت معنویت را برجسته‌تر می‌سازد. مبانی اسلامی تأکید شده بر تقوا، امانت‌داری و نیت خالص، بستری مناسب برای مقابله با کج‌رفتاری‌های اخلاقی در پژوهش فراهم کرده و الگوهای موفق زن مسلمان در تاریخ و معاصر، اثبات‌کننده امکان همزیستی علم و اخلاق در مسیر پیشرفت است. در نهایت، ارتقای اخلاق پژوهشی زنان نه تنها موجب افزایش کیفیت و اصالت تحقیقات علمی می‌شود بلکه به تحقق تمدن نوین اسلامی و توسعه پایدار علمی در جهان اسلام کمک شایانی می‌کند. لذا، برنامه‌ریزی‌های دقیق و همه‌جانبه فرهنگی، تربیتی و نهادی ضروری است تا زنان پژوهشگر بتوانند با اتکا به آموزه‌های اسلامی، نقش مؤثر و برجسته‌ای در تحقیقات پیشرفته ایفا نمایند.

منابع

- ۱_ امین، فاطمه. مخزن العرفان فی تفسیر القرآن. مقدمه، ج ۱
- ۲_ امام خمینی. صحیفه امام. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ج ۷، ص ۲۴۳
- ۳_ آثار و خاطرات مربوط به بانو مجتهدہ امین، خانم دباغ، و طاهره صفارزاده
- ۴_ امین، فاطمه. مخزن العرفان. مقدمه، ج ۱
- ۵_ بیانات رهبر معظم انقلاب در دیدار نخبگان، ۲۶/۸/۱۳۹۵
- ۶_ بیانات رهبر انقلاب در دیدار بانوان فرهیخته، ۱۳/۴/۱۳۸۶
- ۷_ بخاری، محمد بن اسماعیل. صحیح بخاری. بیروت: دار ابن کثیر، کتاب بدء الوحی، حدیث ۱
- ۸_ تمیمی آمدی، عبد الواحد. غرر الحکم و درر الکلم. قم: دارالکتاب الاسلامی، حدیث ۸۳۳۴
- ۹_ جوادی آملی، عبدالله. زن در آینه جلال و جمال. قم: نشر اسراء، ص ۹۲
- ۱۰_ جوادی آملی، عبدالله. زن در افق وحی. قم: نشر اسراء، ص ۱۰۵
- ۱۱_ جوادی آملی، عبدالله. زن در افق وحی قم: نشر اسراء، ۱۳۹۰، ص ۱۹۰.
- ۱۲_ جوادی آملی، عبدالله. زن در افق وحی. قم: نشر اسراء، ۱۳۹۰، ص ۱۲۳.
- ۱۳_ جوادی آملی، عبدالله. زن در آینه جلال و جمال. قم: اسراء، ۱۳۸۷، ص ۲۵۵.
- ۱۴_ خامنه‌ای، سیدعلی. بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی. تهران: دفتر نشر انقلاب اسلامی، ۱۳۹۷، بند ۱۳.
- ۱۴_ رهبر معظم انقلاب اسلامی (آیت‌الله خامنه‌ای). بیانات در دیدار بانوان فرهیخته، ۱۳/۴/۱۳۸۶
- ۱۵_ کلینی، محمد بن یعقوب. الکافی. تهران: دارالکتب الاسلامیة، ج ۱، ص ۵۵
- ۱۶_ کلینی، محمد بن یعقوب. الکافی. تهران: دارالکتب الاسلامیة، ج ۱، ص ۳۰
- ۱۷_ طباطبایی، سید محمدحسین. مقدمه بر تفسیر المیزان.
- ۱۸_ مجلسی، محمد باقر. بحار الأنوار. بیروت: دار احیاء التراث العربی، ج ۴۳، ص ۸۱
- ۱۹_ مطهری، مرتضی. نظام حقوق زن در اسلام. تهران: صدرا، ۱۳۷۸، ص ۷۸

- ۲۰-مطهری، مرتضی. زن و جایگاه او. تهران: صدرا، ۱۳۸۴، ص ۹۲
- ۲۱-مطهری، مرتضی. نظام حقوق زن در اسلام. تهران: صدرا، ۱۳۸۰، ص ۸۱
- ۲۲-مطهری، مرتضی. نظام حقوق زن در اسلام. تهران: صدرا، ۱۳۷۸، ص ۶۵.
- ۲۳-مطهری، مرتضی. نظام حقوق زن در اسلام. تهران: صدرا، ۱۳۸۶، ص ۴۵.
- ۲۴-مجلسی، محمدباقر. بحار الأنوار. بیروت: دار إحياء التراث العربی، ج ۴۳، ص ۷۸.